БАШ СЁЗ

Диктантланы жыйымы янгы программагъа гёре тизилген. Материал гьар класда гечилеген темалагъа гёре тизилген. Диктантланы тюрлюлери яшланы языв тилин камиллешдирмек учун, алгъан билимин теренлешдирмек учун, тергев диктантлагъа гьазирлемек учун берилген. Диктантланы текстлери къумукъ язывчуланы асарларындан алынгъан. Олар темалагъа гёре онгарылгъан. Гесеклеге ат тагъылгъан. Текстлени тарбиялав янына тергев берилгенден къайры оланы чеберлиги гёз алгъа тутулгъан. Диктантлар экиге бёлюнген: уьйретив, тергев. Уьйретив диктантланы учитель гечилеген темагъа гёре дарсны тийишли еринде къоллай. Уьйретив диктантлар дарсда, уьйде тергеле. Олагъа къыйматлар салына. Тергев диктантлар яшлар темаланы мекенли билгенде этиле.

Уьйретив диктантлар: сёзлюк, яратывчулукъ, айырыв, англатыв ва букварь, гёнгюнден, эркин.

Сёзлюк диктант теманы чалт кюйде беклешдирмеге, язылышы къыйын, эсде сакълама тюшеген сёзлени къуршай. Сёзлюк диктантлар бир-бир темаланы беклешдирмек учун да къоллана. Дарсларда юрюлеген сёзлюк диктантлар яшлагъа къумукъ тилни сёз байлыгъы булан таныш болма, тюрлю-тюрлю сёзлени тилинде къоллама имканлыкъ бере.

Сёзлюк диктант дарсны 10–15 минутун ала. Сёзлюк диктантда 15–25-ге ювукъ сёз, яда сёз тагъым болма ярай.

Яратывчулукъ диктант теманы теренлешдирмек учун, яшланы ойларын артдырмакъ учун бериле. Яшлар яратывчулукъ диктантлар булан грамматика масъалаланы оьзлени ою булан къоллай. Диктантланы жыйымында яратывчулукъ ишлени тюрлюлери берилген. Сёзлени формаларын алышдырмакъ, бёз тагъымлар этмек, темалагъа берилеген сёзлени узатмакъ, сёзлеге къардаш сёзлер язмакъ, жумлаланы алышдырмакъ. Шу ишлер фонетика, грамматика масъалаланы теренден уьйренме кёмек эте, яшланы ойларын артдыра, тергев диктантгъа гьазирлей.

Яратывчулукъ диктант дарсны бир гесегин ала. Диктант тергеле,

къыйматлар салына.

Айырыв диктант да яратывчулукъ диктантгъа ошай. Айырыв диктантлар англавну теренлешдирмек учун оьтгериле. Бу диктант фонетика, грамматикадан гечилген материалны сайлама, айырма уьйрете. Масала, къалын созукълу сёзлени языгъыз, хас существительноелени языгъыз. Учитель бир-бирде уьлгю гьисапда бир нече мисал берме де ярай. Айырыв диктант дарсны 15–20 минутун алма бола.

Англатыв ва буварыв диктантлар тергев диктантлагъа гьазирлейген диктантланы онгайлысы гьисап этилме ярай. Англатыв диктант эки тюрлю кюйде юрюлме ярай.

1. Бир алда текстни яздырып, сонг гьар жумланы охутуп, англатма тюшеген тапшурувланы англата туруп, тергеме ярай.

2. Предложение охула, разбор этиле, сонг язылa. Бары да текст язылып битген сонг янгыдан гьар жумла охулуп, тергеле.

Англатыв диктантда учителни буйругъуна гёре беклешдирилеген бир грамматика масъала да, бир нече масъала да чечилме бола. Бир-бирде англатыв диктантлар бары да къыйынлы гечилген фонетика, грамматика масъалалагъа тергев бере туруп юрюлме де ярай. Англатыв ва буварыв диктантлар кёбюсю сав дарсны ала. Бу диктантлагъа да къыйматлар салына.

Гёнгюнден диктантлар – бек онгайлы уьйретив ишлерден бириси. Олай диктант яшланы шиърланы, хабарланы тергевлю охума борчлу эте. Гёнгюнден диктант чебер асарланы яшланы тилине ювукъ этеген ишлерден бириси. Булай диктантлар алданокъ гьазирлик гёрюлюп оьтгериле. Учитель яшлагъа шиъруну, хабарны тергевлю охуп, гьазирленип гелме тапшура. Дарсда диктант язажакъ материал такрарлана, сонг яшлагъа гёнгюнден язма тапшурула. Диктант сав дарсны алма да, 15 – 20 минутну алып да оьтгерилме бола. Къыйматлар салына.

Эркин диктантлар яратывчулукъ диктантлагъа ювукъ. Эркин диктант яшланы предложение язма гьазирлей, яшланы англавун оьсдюре. Эркин диктант текстни теренден англама, гесеклеге бёлме уьйрете. Башлап учитель

текстни савлай охуй, соравлар сала, яшлагъа айтдыра. Учитель предложениелени бир-бир этип охуй, яшлагъа генглешдирме тапшура, онгарып язма ихтияр бере.

Эркин диктантны гьар яшгъа охутуп, олагъа къыймат яшлар берсе, арив болур.

Тергев диктантлар теманы яшлар мекенли билген сонг оьтгериле. Алда этилген уьйретив ишлер тергев диктантгъа гьазирлей. Учитель тергев диктантны яшлар язар деп токъташмай туруп оьтгермей.

Тергев диктант шулай юрюле:

1. Учитель, лакъырлашыв юрютюп, диктантны темасына яшланы ювукъ эте.

2. Текст савлай охула.

3. Жумла охула, яшлар язмай тынглап тура.

4. Жумла бёлюнюп-бёлюнюп охула. Учитель маъналы гесекни бир охуй, такрарлай, сонг артдагъы сёзню такрарлап, экинчи гесекни охуй. Шолай къалгъан гесеклер де охула.

5. Жумла савлай охула. Яшлагъа бираз заман бериле.

6. Шолай бары да диктант языла. Сонг бир ягъадан охулуп тергеле.

Гьар жумланы охуп, бирдагъы охума чакъы заман бериле. Шолай бары да жумлалар тергеле.

7. Учитель охуп, тергеп битген сонг, тетрадланы жыя.

8. Къыйматлар салып, экинчи дарсгъа гелтире ва хаталаны уьстюнде ишлей.

Диктантдагъы сёзлени санаву.

Тергев диктантлардагъы сёзлени санаву гьар клас учун токъташдырылгъан. Сёзлени санайгъанда союзлар, частицалар, междометиелер айры сёзлер гьисапда санала. Такрарланагъан айры язылагъан сёзлер де айры-айры санала. Къошма сёзлер, жут сёзлер бир сёз гьисаплана.

Экинчи класда биринчи четвертни башында биринчи класны артдагъы четвертинде чакъы сёзлер алына. Шолай къалгъан класларда да:

1 класс – 20 – 30

2 класс – 30 – 40

3 класс – 40 – 50

4 класс – 50 – 60